Bazsó Ádám

Thurzó Gábor epikája

Bevezetés. Thurzó Gábor életművének, egész írói világának és valósághoz való viszonyának egyik „örvénylő középpontja" az anya alakja. Thurzó gondolatainak és emlékeinek ez a plasztikusan és oly sokszor megidézett-megrajzolt figura ad valódi mélységet, ő tölti fel feszültséggel és ihlető energiával. A mikro- és makrokörnyezet az anyában integrálódik, elválaszthatatlanul, és változzék bár időben és térben, mégis marad egy központi forrás, ahová mindig visszatérhet, ha csupán képzeletben is. Ez a motívum strukturálja az író emlékeit, az ebben rejlő lírai potenciál az, ami az anyjára való visszaemlékezések során erőteljesen megnyilvánul.

Szorosan kapcsolódik ide az apa figurája – hiányában is jelen lévő, elmosódott és egyre inkább elhalványuló emléke. Nem kevésbé fontos Thurzó belső fejlődése, önmagára eszmélése szempontjából, mint édesanyja, sőt, bizonyos szempontból talán még fontosabb. Hiszen ő az a példakép, ő az a minta, akivel valójában sohasem tudott teljes mértékben azonosulni, akinek a titkaihoz csak sejtette a megfelelő kulcsokat. Ennek a torzóban maradt identifikációnak a lenyomata például az *Apátlan évek* című elbeszélés, amelynek záró passzusában egy az apjával kapcsolatos nyomasztó álmát írja le (az elbeszélés megjelent az azonos című kötetben,1943-ban, valamint *Az istennő hajóra száll* címűben, 1967-ben): „A konflis elment, de apám még mindig háttal állt felém, nagyon sokáig, aztán lassan, a csepergő esőben, felém fordult. Most egyszerre mindent élesen láttam: a lehullott leveleket, a ház fehérre festett oszlopos tornácát, a pókhálós üvegű folyosót, ott álltam apám mellett. De csak éreztem a közelségét, mert szememet nem tudtam levenni a folyosó ablakáról. Magamat láttam az ablakban, ahogy arcomat az üvegre nyomom. Apámról tudtam, hogy végre megérkezett, s tudtam azt is, hogy ma sem pillantom meg az arcát, ahogy eddig sem, sohasem."[1] A megkettőződés, melynek kapcsán eszünkbe kell hogy jusson a Doppelgänger-motívum, egyfajta – Freud szavaival élve – kísérteties hatást kelt,[2] mintha az apa alakja a teljesség hiányának szimbólumává válna – egy befejezetlen élet, a lezáratlan azonosulási folyamat, a kibontatlan sorslehetőségek megtestesítőjévé.

Az elbeszélés bizonyos epizódjai azonban pozitívabb távlatokat is felvillantanak: „Megálltam a tükör előtt, és elnevettem magamat. Fél szájjal nevettem, ahogy ő. És láttam a fogaimat: neki is ilyen foga volt, neki is ilyen arca. (...) Közelebb léptem a tükörhöz, összehúztam a szememet, és megláttam benne apámat."[3]

---

[1] Thurzó Gábor, *Apátlan évek*, in: *Az istennő hajóra száll*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1967, 221.

[2] Freud, Sigmund, *A kísérteties*, in: Bókay Antal – Erős Ferenc, *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*, Filum Kiadó, Bp., 1998

[3] Thurzó Gábor, *Apátlan évek*, in: *Az istennő hajóra száll*, 209.

1. rész
Az anya univerzuma

Az anya mint centrum. Thurzó édesanyjának alakja tehát az írói világ középpontjában áll. Az életadó, a szülőfölddel (a Belváros hajdani miliőjével) egylényegű anya jelenti a kapcsolatot az író személyes és családi múltjához, a belé idegződött értékrendhez, egy sajátos világszemlélet kereteihez. Az anya, ahogy cikkében Tverdota György is rámutat: a centrum centruma. Az abszolút középpont: minden belőle indul el és benne egyesül. „Körülötte az otthon, a család: az apa, a négy gyerek és a nagyszülők. Egy nagyobb gyűrű öleli egybe a családi sütöde, az üzlet, a ház, a rokonok, alkalmazottak, állandó üzletfelek csoportját. A külső koncentrikus kör a Belváros határai köré rajzolódik (...)."[4]

A reprezentáció típusai. Előjáték. A család és a gyermekkor válsághelyzetei nagymértékben meghatározzák az *Előjáték* (1938)[5] című alkotás atmoszféráját: ez a mű az európai családregény hagyományához kapcsolódik, Pálinkás László véleménye szerint: „Hibái a kezdő járatlanságából fakadnak, erényei egy fejlődő szellem gazdagodó tehetség-rezervoárjára vallanak. (...) határozott fejlődés a lélektani regény felé a flaubert-i és bernanosi úton."[6] A pesti, német gyökerű patríciusvilág „hattyúdala" ez a kötet, előképei és ösztönző mintái között megemlítendő Tormay Cécile *A régi ház* című regénye, Thomas Mann *A Buddenbrook ház*ának, illetve Márai Sándor munkásságának befolyása. Bresztovszky Ede a Népszavában megjelent cikkében[7] egyenesen Dickensszel hozza összefüggésbe Thurzó szemlélet- és ábrázolásmódját. A tárgyalt regény műfajával kapcsolatban többféle meghatározás-kísérletet olvashatunk: nemzedék-regény[8], fejlődésregény[9], önéletrajzi regény[10].

A regény nyelve és időszerkezete. Az események regénybeli narrációja erőteljesen metaforikus, az író emellett leginkább a hasonlatok és meghökkentő párhuzamok alkalmazását preferálja. Fábián István jegyzi meg igen találóan: „A túlsúlyos gazdagság miatt panaszkodhatunk, (...). Erős, szemléletes hasonlatok, mozgással teli, hangulatos leírás." Kiemeli Thurzó atmoszférateremtő készségének magas fokát, hatékonyságát, de hozzáteszi, hogy ez a fajta hal-

---

4 Tverdota György, *Novellisztikus szociográfia. Thurzó Gábor: Belváros és vidéke,* Új Írás, 1980. 3. sz., 114–115.

5 Thurzó Gábor, *Előjáték*, Franklin-Társulat, Budapest, 1938; 1968

6 Pálinkás László, *Thurzó Gábor: Előjáték,* Magyar Könyvbarátok Diáriuma, Budapest, 1938. 5–6. sz. (július–október), 152–153.

7 Bresztovszky Ede, *Kár fölébredni?* (Többek között az *Előjáték*ról.) Népszava, 1938. május 15., 17.

8 Zsigmond Ferenc, *Egy új magyar »nemzedék-regény«,* Budapesti Szemle, 1938, 250. kötet, 373–373.

9 Sándor István, *A Pest-belvárosi polgár regénye. Thurzó Gábor: Előjáték,* Katolikus Szemle, 1938, 236–237.

10 Nagypál István, *Előjáték: Thurzó Gábor regénye,* Nyugat, 1938. május, 383–385.

mozás „(…) valahogyan sok az olvasó számára".[11] Méltatja a hangulatok bemutatásának finom kidolgozottságát, aprólékosságát, az olvasót mintegy „rabul ejtő" egységes alaphangulatot. Magam is tapasztaltam, hogy a befogadónak tulajdonképpen kell egy kis idő, amíg „akklimatizálódik", magáévá teszi és elfogadja a regénybeli világ törvényszerűségeit, s ezután már sodorja magával az elbeszélés lendülete.

A regény története a főszereplő kisfiú (akit a Simon Géza név jelöl) születésétől a nagyanya (a regénybeli „grószmami") haláláig tartó ívet rajzol ki. A nagyanya, a szülők és a gyermek – ennek a három generációnak a kölcsönhatásait, konfliktushelyzeteit, a közöttük formálódó érzelmek jellegét és dinamikáját igyekszik egységes keretbe foglalni a szerző. Ez az anyag terjedelméből kifolyólag (a regény 343 oldalt foglal magában) óhatatlanul is inkoherenciák létrejöttéhez vezet.

Emlékezésmódok. A regénybeli kapcsolatok dinamikája. Thurzó a gyermek Simon Géza szemszögéből igyekszik bemutatni a polgári mikrovilágot, illetve annak környezetét. Itt azonban felmerül az a probléma, amely szinte valamennyi ehhez hasonló, egy gyermek-kommentátort a középpontba helyező irodalmi alkotás esetében megjelenik: a szerző saját, felnőttkori énjének gondolatait és komplex meglátásait helyezi bele a gyermeki tudatba, hiszen akkori élményeiről nagyon sok esetben nincsenek konkrét emlékei. Ez a dilemma Thurzó egyéb, kimondottan önéletrajzi jellegű alkotásaival kapcsolatban is fennáll: mennyire hűen képes (illetve képes-e?) rekonstruálni az írói elme egykori tapasztalatait? Kibányászható-e egyáltalán az egykori élmény az évek során rárakódott emlékrétegek alól? Elvárható-e ez? S valójában célja-e bármely múltidézésnek is?

A családot megosztó összetűzések és ellentétek az *Előjáték* esetében is legalább akkora jelentőséggel bírnak, mint a *Segítő Fortunátusz*ban. Ezek motiválása és megalapozása összetettebbé, hitelesebbé válik, és ki is bővül. Az egymástól elütő életformákat és szemléleteket karakteres figurák képviselik: a tradicionális kereskedőszellemet „grószmami"; az újító, a „kor szavát" is meghalló üzletember típusát Simon Gyula. Az anya (Irma) alakja kezdetben passzív és homályos, később válik cselekvő erővé. A kisfiú tulajdonképpen igyekszik kitörni a mindenkori keretek közül, hasonulni akar társaihoz, „egy lenni a sok közül"; a jóakarói által éreztetett kivételezett helyzetét nyűgnek érzi. Anyjával való „véd- és dacszövetsége" azonban nem pótolhatja az apa hiányát. A fiúfigura passzivitását szinte valamennyi kritika hangsúlyozza. Ebből következik az a megállapítás, hogy az *Előjáték* fókuszában elsődlegesen nem a kisfiú fejlődése áll, sokkal inkább a másik három szereplő, de legfőképpen Simon Gyula és „grószmami" figurájának átalakulása. (Pontosabban a „grószmami" által megtestesített kereskedőeszmény és ennek átplántálása a nagymamai akarat előtt behódoló apába.) Mindez annak ellenére így érezhető, hogy a mű alcíme *Egy gyerekkor regénye* – tehát az író valószínűleg Simon Géza alakját akarta a középpontba állítani.

[11] Fábián István, *Thurzó Gábor: Előjáték*, Napkelet, 1938/II., 266–268.

Kettejük (az apafigura és „grószmami") közeledése egyenesen arányos az anya kisfiúhoz történő közeledésével és anyja aktívabbá válásával. Mintha ő venné át az ellenálló-szerepet addig betöltő apa ilyen jellegű funkcióit. Vegyük szemügyre ezt az átalakulást példákkal illusztrálva: „Mit kell eszébe hoznia ennek a gyereknek a ház áldatlan életét? A fiatal Simon úr és a tanácsosné marakodását! Mit kell tudni neki, hogy milyen magányos közöttük az anyja, a fiatal Irma nagysága – és milyen ágrólszakadt szegény a kisfiú maga. Veti-dobja a vetélkedés szűntelen (sic!), mindenki jogot állít rá és nincs senkije igazán sohasem (...)."[12]

Az előbbi részlet jól vázolja a regény szereplőinek kapcsolatrendszerét, illetve az ebben elfoglalt pozíciójukat. A képet tovább árnyalják a következő epizódok:

„Grószmami szót sem szólt, a szeme volt csak vészmondó. Remegett, iratokat gyürögetett (sic!) s apa kiabált feléje. Vörös volt apa nyaktól hajig, öklével csapdosta az asztalt (...).

– Én ezt a zsarnokságot már nem bírom tovább. Velem ezt a mama nem csinálhatja. Nékem is van türelmem, nékem is van becsületem. Nem állok úgy a kedve elé mint (sic!) marha a bárdhoz. (...) Grószmami (...) alig remegve németül beszélt.

– Amíg pedig én élek, addig neked itt hallgass a neved."[13]

Az apa látszólag lázad a rákényszerített alárendelt szerep ellen, valójában azonban éppen ez az, amire nem képes (tehát a lázadásra). Pillanatnyi szembeszegülésekre még futja időnként feltörő indulataiból, a kitartó szembenálláshoz azonban nincsen elég ereje. Az első adandó alkalommal menekül ebből a feloldhatatlannak tetsző szituációból: bevonul és a frontra kerül. A kisfiú ezt így kommentálja: „(...) apa úgy tűnt el, mint egy szökevény. (...) Mindent elkészített erre a szökésre, évek óta csak azért élt, hogy egyszer maga mögé vethesse a váci-utcai világot."[14]

A ház – a tradíciók megtestesülése. Évek telnek el, amíg az anya és Géza újra láthatják Simon Gyulát. Ezek az évek sok változást hoznak a család életébe: a háborús időszak (az első világháború) eleinte enyhébb, majd egyre érezhetőbb negatív hatást gyakorol az üzlet forgalmára, sok „kuncsaft" elmarad, „grószmami" egészsége is megrendül. Ez az általános válsághelyzet egyik tüneteként is felfogható, grószmami sorsa pedig az általa egy személyben képviselt régi (háború előtti, tradicionális) polgári világ hanyatlását is modellezi. Ezt a képzetet erősíti a szülői ház változásának részletező bemutatása, és az a rejtélyesen intim viszony, ami a kisfiú nagyanyját a Kreyder-házhoz köti, szinte organikus kapcsolatot hozva így létre az asszony és az épület között. „(...) majdnem átmenet nélkül, vénülni kezd a ház, mint egy öregedő asszony, akit magára hagytak s ráeszmél fonnyadására. Fakul és kopik, s mintha csendben rezegnének a falak, hull a vakolat. Grószmami aggodalmasan tér föl esténként az irodából, megáll a lépcsőkön, megtapintja a falat. Lepörcen egy körömnyi

[12] Thurzó Gábor, *Előjáték*, 26.

[13] *Uo.*: 27–28.

[14] *Uo.*: 102.

olajfesték, mögüle a téglák bordázata néz elő. Foszlanak a falak, mindennap akadna toldanivaló. Tenyérnyi vakolatok esnek le, száraz, elhomokosodott malter szemetel naphosszat a sebes foltokról."[15]

Mintha a ház eleven testté vált volna, amelyet valami betegség támadott meg, vagy az öregedés kezdte volna meg rajta visszafordíthatatlan, pusztító munkáját. Valami fenyegető és lényegi változást jelez ez a folyamat – bekövetkezik az üzlet hanyatlása, a nagyanya felismeri, hogy a körvonalazódó új társadalmi rendben az ő számára már nincs hely. A régi világ menthetetlenül összeomlik. Itt utalhatunk Edgar Allan Poe *Az Usher-ház vége* című novellájára. A nyomokban még meglévő, de tulajdonképpen már bomlásnak indult szerkezet szilárdsága ott is illuzorikusnak bizonyul, akárcsak a Kreyder-hagyományok változatlan továbbélésébe vetett hit a jelen regényben. Ezenkívül fontos kihangsúlyozni *A régi ház* című Tormay Cécile-regénnyel való rokonságot. Az utóbbi mű végéről idéznék egy idevágó részletet:

„Egy kocsi robogott végig az utcán, úgy hangzott, mint egy ostorcsapás. Anna a falhoz tapadt. Hallgatózott. (…) Ebben a pillanatban megérezte az öszszetartozást önmaga és a halálra ítélt öreg ház között. A téglák a vakolat alatt, a gerendák, a boltívek ugyan egy (sic!) erőből származott minden, ő is egy volt velük, mintha a falak közül jött volna ki, mintha csak részük lenne, mely mozog, és fennhangon tudja elmondani ami nekik szótlanul fáj. (…) Rejtélyes emlékek vonaglottak át rajta, (…) melyekre ő benne (sic!) emlékezett az Ulwingok háza."[16]

Bármennyire tiltakozik is ellene, Simon Gyulának rá kell jönnie, hogy immár eltéphetetlen szálak fűzik a Kreyder-kúriához. Feleségével és fiával visszatér Pestre, és átveszi a nagyanyától a család megélhetését biztosító vállalkozást. Az csak később válik nyilvánvalóvá, hogy ezzel a „grószmami" által belé sulykolt viselkedésmintákat is a magáévá teszi (interiorizálja); sőt, talán még következetesebb szigorral érvényesíti azokat, mint anyósa. Az anya szeretné megszüntetni Géza izolált helyzetét, mely a kisfiút elválasztja egykorú társaitól, ennek érdekében mindenben támogatja fiát. Ezzel saját önállóságát, anyaként és asszonyként betöltött szerepének fontosságát akarja kihangsúlyozni – azonban anyósa és férje ellenállásába ütközik. Ugyanezt tapasztalja a fiú is, „(…) hol nem törődnek vele, hol pedig kettőzötten üldözik."[17] A regény végén nyitva marad a kisfiú további sorsa. Többen a kortársak közül folytatást vártak, amelyben az író feltárta volna Simon Géza életének további alakulását. Mindezt már a mű címe is sugallja, az alcím pedig tovább erősíti az olvasó ilyen irányú előfeltevéseit (a kötet végén, 328–331.).

A történet kezdő és záró képsora, jelenete összecseng – mindkettő Öregkisasszony mozgását mutatja be a Belváros téli hidegbe és hóba burkolózó kulisszái között. Az öregasszony térbeli haladása a Kreyder-házhoz igazodik és ellentétes irányú a két részben – a mű elején a ház felé közeledik, mintegy ürügyet szolgáltatva az írónak, hogy barokkosan zsúfolt mondatokban fejtse ki környezetrajzát; a zárásban viszont a háztól távolodóban látjuk, egyszerre a tompuló emlékezet lehetséges megszemélyesítőjeként és áldozataként.

---

[15] *Uo.*: 109.

[16] Tormay Cécile, *A régi ház*, „Kvalitás Duó" Kft., Bp., é. n., 192.

[17] Thurzó Gábor, *Előjáték*, 295.

Belváros és vidéke; Napló helyett. Dekontextualizálás-rekontextualizálás. A *Szülőföldem, Belváros* című szöveg és a *Belváros és vidéke*[18] című kötet intertextuális kapcsolata (összefonódása) szembeötlő. Ehhez a két műhöz rendelődik harmadikként a *Hűség a Belvároshoz* című „emlékezés" (tárca?).[19] Feltűnő szövegbeli egyezések figyelhetőek meg a *Szülőföldem, Belváros* és a *Hűség a Belvároshoz* esetében. Az alább következő példa rendkívül szemléletes: „Ott élek ma is, ahol valamikor gyermek voltam. Ugyanabban a szobában nyitom reggelre az ablakot, ahol az életre nyitottam egykor a szememet. Együtt nőttem-öregedtem a Belvárossal. Szemtanú vagyok és sorstárs. S mint aki sosem ment el valahonnan egészen, nekem sincsenek nosztalgiáim. Elfogadom úgy, ahogy éppen van, hisz ahogy változott, pusztult, újjászületett (...), minden változás elvitt énbelőlem is valamit. Néha az az érzésem, hasonlítunk egymásra."[20] Ezzel szinte szó szerint megegyezik a *Hűség a Belvároshoz* szövegének fogalmazásmódja. A korábban egy tömbben álló szöveget ott azonban már széttördeli az író, s az előbbi elbeszélésben még szorosan egybekötött mondatok közé olykor majdnem féloldalnyi egyéb textus ékelődik be:

„Nem sokan vannak, akik ma is ott élnek, ahol születtek, ahol valamikor gyerekek voltak. Én ugyanabban a szobában nyitom reggelre az ablakot, ahol a most már mind fogyóbb életre nyitottam egykor a szememet. Szemtanú vagyok és sorstárs. S mint aki sosem ment el valahonnan igazán, nekem sincsenek nosztalgiáim. Elfogadom a Belvárost – most ötödik kerületnek nevezik – úgy, ahogy éppen van. (...) [Itt körülbelül féloldalnyi egyéb szöveg következik. A saját megjegyzésem – Bazsó Ádám] Minden változás elvitt énbelőlem is valamit, ugyanakkor hozzám is adott valamit. Néha az az érzésem, hasonlítunk egymásra."[21]

Mindezt erőteljesen redukálva és módosítva lelhetjük fel a *Belváros és vidéke* bevezető gondolataiban. A szöveg összezsugorodása az egyik oldalon bizonyos információk törlésével és elhullásával jár. Mintha a szerző megtartotta volna az eredeti gondolati magot, a sallangok lenyesésével semmit el nem véve mondanivalója súlyából. Sőt, ezáltal csak növeli a kifejezésmód sűrítettségét és szemléltető erejét: „Reggel kinyitom a spalettát. Fából van ez a spaletta, több mint százesztendős, de nem vetemedett meg, időálló, mint a ház, ahol születtem, és ahol azóta élek. Az emberélet felén jócskán túl, ugyanabban a szobában. Szerencsés volt a csillagzatom, sosem kellett elhagynom sem a házat, sem a szobát. Még a fekhelyem is az, amelyen születtem."[22] Mindkét utóbbi szövegrész 1977-ből való. Feltételezhetjük, hogy a *Napló helyett* 162–167. oldalán szereplő emlékezés valamivel korábbról való, s ezt alakította át a szerző, amíg föl nem öltötte a *Belváros és vidéké*ben látható formáját. Ennél még figyelemreméltóbb, hogy az író a *Hűség a Belvároshoz* szövegét vette alapul a *Belváros és vidéke* fülszövegének összeállításához. Az előbbiből kiragadott és egymáshoz illesztett részek teszik ki az utóbbi (tehát a fülszöveg) korpuszának nagy hányadát. Rónay

---

[18] Thurzó Gábor, *Belváros és vidéke*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977

[19] Thurzó Gábor, *Hűség a belvároshoz*, in: *Napló helyett*, 162–167.

[20] Thurzó Gábor, *Szülőföldem, Belváros*, in: *Az istennő hajóra száll*, 193.

[21] Thurzó Gábor, *Napló helyett*, 162–163.

[22] Thurzó Gábor, *Belváros és vidéke*, 7.

László a *Napló helyett* című kötetről szóló recenziójában[23] kiemeli, hogy Thurzó alkotói módszerének titka a hirtelen felvillanó ötlet megragadásában és minél részletesebb, pontosabb kidolgozásában rejlett. Eszerint egy-egy témát többször félretett és újrafogalmazott, valósággal küzdött az adott ötlet formába öntéséért, önmagával és a szöveg ellenállásával. Életművét áttekintve felfedezhető bizonyosfajta ciklikusság, amely az írói indulás irracionális-lírai színezetéből kiindulva, a későbbi művek távolságtartó iróniáján át tart az élete utolsó éveiben alkotottak alapvetően nosztalgikus-számvető tónusáig. Ezek a minőségek önmagukban sohasem jelentek meg teljesen tisztán Thurzó prózájában. Általában kisebb vagy nagyobb arányú keveredésükről beszélhetünk. A cikk szerint a kötetben található rövidebb terjedelmű alkotások gyakorlatilag bizonyos elbeszéléseinek kezdőpontjait alkotják. (Ez alátámasztja azt a korábbiakban idézett megállapítást, hogy Thurzó írói alkatának leginkább a rövidebb prózai formák felelnek meg; ezekben tudja igazán kibontakoztatni tehetségét.)

Szeretet és idegenség. Gyermekkori emlékeivel, azok rekonstruálásának módjával kapcsolatban többször felbukkan a „mozaikszerűség" fogalma. Ennek realitását az előbbi mondatok is alátámasztják. Ezek (tehát gyermekkori emlékei) egy tükör szilánkjaiként is elképzelhetőek: az író önnön identitását igyekszik megkonstruálni – a memória fogyatékossága azonban betoldásokat tesz szükségessé, hogy többé vagy kevésbé kitöltsék az üresen maradt helyeket. Így érhető el, hogy a széthullt alakok újra összeálljanak, a kihalt terek benépesedjenek.

Végül egy idézettel zárom ezt a fejezetet, amely a Thurzó és édesanyja között fennálló kötődés erejére mutat rá: „Hozzáléptem, átöleltem, kinéztünk az ablakon. Szép alkonyat volt, kék búcsú. (…) Éreztem, hogy anyám egyre szorosabban von magához, mintha azt mondaná: »ne vegyenek el tőlem!« Megcsókoltam a homlokát, és most még szorosabban hozzátapadtam."[24]

2. rész
Hiátus és jelenlét – A hiányában jelen lévő apa figurája

A fejezet témája – mint ahogy a cím is utal rá – az apa hiánya. Közelebbről: az a paradoxnak tűnő helyzet, amely röviden így írható le: az apa nincs jelen, de éppen ennek az ott-nem-létnek az időről időre felsejlő bizonyossága idézi fel alakját. A családfő halála mélyen traumatikus esemény az író számára. Folytonosan kutatja-nyomozza, ki lehetett valójában. „Mennyi bennünk a közös? És végeredményben kinek az életét élem: a magamét vagy az övét?"[25] – kérdezi. Az apa arcának felidézhetetlensége növeli bizonytalanságát. (Lásd az *Apátlan évek* korábban már idézett álom-epizódját! Ott sem tudja megpillantani apja arcát.)

[23] Rónay László, *Ötlet és elbeszélés, avagy egy novellista műhelytitkai*, Élet és Irodalom, 1984, szeptember 7., 11.

[24] Thurzó Gábor, *Az istennő hajóra száll*, 220.

[25] *Uo.*, 208.

Az apa és az anya viszonya. Az alábbiakban vázolom azt a különös dichotómiát, amely az apa- és anyafigura között fennáll (mindezt természetesen Thurzó életművére alapozva):

AZ ANYA	AZ APA
megtartó	tékozló
józan	mértéktelen, bohém
élet	halál
jelenlét	hiány
hűség	kicsapongás
folytonosság	megszakítottság
teljesség	fragmentáltság (töredékesség)

A két magatartásforma élesen elkülönül, könnyedén egy ellentétpár két pólusává alakíthatóak. Apja talán csak a *Kifosztjuk Lujza nénit* című elbeszélésben igazán cselekvő – legtöbbször „a múlt ravatalán" ábrázolja Thurzó. A *Belváros és vidék*ét lapozva mind körvonalazottabbá válik az olvasó sejtése: az apa halála tulajdonképpen csupán átmenet az egyik hiányból a másikba, már életében sem volt igazán jelen a család mindennapjaiban. Anyja látszólag egykedvűen veszi tudomásul ezt a tényt. Mégis, nyugalma mögött valami mást feltételezhetünk: az apa félrelépései miatti keserűség vagy talán az elhanyagoltság érzete az, ami lecsapódik benne. Ezt igyekszik kivédeni azzal a látszólag rezzenéstelen nyugalommal, amit a külvilág felé mutat. „Sohasem éltek jól apámmal, voltaképpen nem is éltek sehogyan. Amióta eszem tudom, anyám menekült apám elől, rá se akart gondolni. (…), azzal, hogy eltemette, makacsul el is akarta felejteni."[26] Ez a felejtési kísérlet azonban nem lehet sikeres: minduntalan felbukkan egy-egy személy vagy tárgy, amely az eltávozottra emlékezteti.

Az *Apátlan évek* című elbeszélésben például Győrffy alezredes, aki a „Karcsival" fiatalon átélt katonaéveit idézi vissza – újra és újra. Élményeket és titkokat sorol – az anya viselkedéséből az derül ki, hogy látszólag hidegen hagyják ezek a mondatok. Az elbeszélő azonban így nyilatkozik: „(…) ha apámról volt szó, és Győrffy alezredes nagyokat nevetve mesélte apám stiklijeit (…), anyám szemében lassan megjelent valami. Mostanában jöttem csak rá, hogy a féltékenység."[27] Anyja sebzettsége tehát nem szűnt meg az évek múlásával, csak mérséklődött. A szülői háttér feszültséggel telített – ennek irodalmi témává alakítása már első regényében, a *Segítő Fortunátusz*ban központi jelentőséggel bír. Ez mozgatja a cselekmény szálait, a szereplőket. A tehetetlen gyermek-

[26] *Uo.* 206.

[27] *Uo.* 206.

narrátor ennek lesz a kiszolgáltatottja, és hogy meneküljön ebből a nyomasztó állapotból, víziókkal bástyázza körül magát. (Ez az elem az *Előjáték*ban is felbukkan.)

Az *Előjáték* című kötetben a szerző hangsúlyeltolással igyekszik bizonyos mértékű distanciát létrehozni az önéletrajzi anyagtól. Az anya és az apa konfliktusa itt a „grószmami" – Simon Gyula „tengelyre" helyeződik át, bár a regény második felében (az apa háborúból való visszatérése után) mégiscsak az eredeti formájában tér vissza. A mű végén ezt kísérli meg feloldani Thurzó a három életben maradt családtag „cinkos beletörődés"-ének[28] kiemelésével, mindez azonban nem teljesen hiteles. Az anya korábban olyannyira vehemensen és határozottan szegült szembe „grószmami" szellemével – majd az azt elfogadó apával –, hogy a hirtelen jellemváltozás meglehetősen hihetetlennek tűnik.

A tárgyaiban (tovább)élő apa. Ha visszaugrunk a regény cselekményében, láthatjuk, miképpen jellemzi Thurzó a háborúba vonulás utáni állapotot: „Apa elment és nem hiányzik. (…) Mintha (…) köztük se lett volna. (…) Szokásai nem hagytak nyomot semmin (…)."[29] Mégis, nem sokkal később ezt írja: „A szekrényben, ruháiban ott maradt valami belőle, a fanyar cigarettája és (…) különös férfiszaga. Itt hagyott, lehúzott ruháiban, kesztyűiben továbbra is jelen van apa."[30] Ezt a dohány- és kölniillatot valóságos apjával kapcsolatban is említi az író, tagadhatatlan a két elem közötti életrajzi párhuzam.

Az adósság[31] visszatér a *Segítő Fortunátusz* kiinduló helyzetéhez, az árva gyermekeit egyedül nevelő özvegy alakjához. Ez az időrendben ezek után következő alkotások esetében is így van. *A tintahal*[32] című kötet *Árvák* című novellája kapcsolódik ide szorosabban. (Párhuzam a *Belváros és vidéke Egyedül maradtunk* című elbeszélésével.) Az *Apátlan évek*hez eljutva – s erről a pontról több időbeli ugrást is téve egyszerre – kirajzolódik előttünk a műveket egymáshoz rendelő, azok között szorosabb vagy lazább összeszövődést létrehozó folyamat. Hogy tudatos írói módszerről van-e szó, nem tisztázott. Az azonban bizonyos, hogy ennek következményeivel az életmű egésze (tehát annak valamennyi darabja) szembesíti az olvasót.

A *Napló helyett* című kötet 208. oldalán a szerző apja házvásárlását említi. Ez a félmondat („Apám akkoriban épp egy tornyos bagolyvárat vásárolt – (…)") a *Belváros és vidéke* egyik elbeszéléséhez irányít bennünket (*Apám házai)*, melyben megjegyzi: „Őrá alig emlékszem, de emlékszem a házaira."[33] Itt azonban nem szakad meg a láncolat. Továbbhaladva az *Elégia egy férfiszabó halálára* című novellához érkezünk, amely az 1969-ben megjelent *Tetszés szerint,*[34] valamint a Thurzó halála után kiadott *Az utolsó kör* című kötetben[35] is

---

[28] Thurzó Gábor, *Előjáték*, 342.

[29] *Uo.* 100–101.

[30] *Uo.* 101.

[31] Thurzó Gábor, *Az adósság*, Franklin-Társulat, Budapest, 1939

[32] Thurzó Gábor, *A tintahal*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941

[33] Thurzó Gábor, *Belváros és vidéke*, 60.

[34] Thurzó Gábor, *Tetszés szerint*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1969

[35] Thurzó Gábor, *Az utolsó kör*, Magvető Kiadó, Budapest, 1980

szerepel. Ennek első bekezdéséből idézek két mondatot: „Emlékszem – jól-e, roszul-e, mindegy már! –, az apám szekrényében öt öltöny lógott. (…) Öt öltöny, valamennyi az apám."[36] Tárgyakkal, épületekkel azonosítja, ez visszautal az *Előjáték*ból idézett szövegrészletre is. Ott a történet gyermek főszereplője Simon Gyula ruháit, kesztyűit említi mint olyan rekvizitumokat, amelyek az apjára emlékeztetik. Tarján Tamás Tekintet-beli elemzésében[37] úgy látja, Thurzónak ez a megoldása Mándy Iván írástechnikájával rokon.

Az apa hiánya – az anya dominanciája. Térjünk azonban vissza a *Belváros és vidéké*hez. Az *Apám házai* cím átalakítása szinte kínálkozik, ilyenformán: Apám hazái. Ekkoriban ugyanis apjának inkább már a kocsmák, lokálok és a hitelből vásárolt kúriák jelentették az otthont, semmint szerettei és a Váci utcai „családi fészek". Anyja kénytelen tűrni a férfi szeszélyeit. S hogy érzékeli mindezt a gyermeki tudat?

„Arcára, alakjára alig – de arra emlékszem, hogy rá mindig várni kellett. Ha nem jött haza – (…), nem vártunk az ebéddel. (…) Mert apám sosem késett, apám egyszerűen nem jött."[38] *A leghosszabb március tizenötödike* című írásban azt a lázas igyekezetet idézi fel, amellyel apját kereste a sötétedő Pest utcáin. Rengeteg lokált végigjár, mire a „Kiszely" nevűben rálel. Apja tekintetét figyeli az üvegen keresztül, érteni és megérteni vágyással. S ebben az elboruló tekintetben mély szomorúság tükröződik, valami riasztó mélységre bukkan benne. Később megérzésére utalva írja: „Akkor nem tudtam, ma már sejtem, mért (sic!) akartam látni apámat, a kokárdásan ünneplőt."[39] S nem sokkal ezután az olvasó számára is világossá válik, mi lehetett ez az ok: megsejtette édesapja hamarosan bekövetkező halálát.

A karlsbadi utazás című elbeszélés figyelemre méltó módon árnyalja a két szülő kapcsolatáról rajzolt képet. Itt apja lelki folyamataiba is alaposabb betekintést enged, mégpedig egy közbeiktatott eszköz segítségével: az apa megtalált naplóját olvassa, miközben összehasonlítja a jegyzetekkel saját akkori élményeit, az akkori eseményeket. Néhány részlet a naplóból: „»*Tegnap ment el karlsbadi kúrára Katica és az én legnagyobb fiam.* (…) *Most itt az idő, hogy megváltozzam.*« Olvastam, s hirtelen feltámadt bennem a karlsbadi utazás."[40] [Az apa naplójából való szövegkihagyások tőlem erednek. – Bazsó Ádám] Meg akarja érteni, mi motiválta a férfi akkori tetteit, hogy miért nem tudott megnyugodni édesanyja mellett. S végül ráébred, hogy apja tulajdonképpen gyenge ember volt. Folytonosan fogadkozik, bűntudata őszinte, ennek ellenére nem képes betartani ígéreteit. Tudja, mit kellene tennie, mégsem teszi. „»*L. nem hagy békén, fenyeget, felmegy Katicához, ha az hazajött, és kipakol neki.* (…) *jól tudom, semmi akaraterőm. Se az italról, se L.-ről nem tudok lemondani.*

---

[36] *Uo.* 122.

[37] Tarján Tamás, *Egy halott az hány halott? The End – avagy a végkifejlet létélménye Thurzó Gábor epikájában*, Tekintet, 1991/7. szám, 47–58.

[38] Thurzó Gábor, *Belváros és vidéke*, 95.

[39] *Uo.* 102.

[40] Thurzó Gábor, *Belváros és vidéke*, 80.

(…) – *ha így megy tovább, tönkremegyünk, s mi lesz akkor az én szép négy kisfiammal?*»"[41]

Egy láncszem marad, ami az apjához köti. Látszólag jelentéktelen apróság: az általa szívott cigaretta aromája és márkája megegyezik azzal, amelyet az író is használ. „Néha fedezek fel, ritkán, magamban valamit az apámból. Nem többet, mint a memfiszillat."[42] Ez az, amit az anyja kifogásol, s végül ez az, ami apja múltba tűnt alakját néhány pillanatra képes megidézni.

Konklúzió. Az író tudatossága életműve felépítését illetően tagadhatatlan. Még a kevésbé sikerült részletek is szervesen illeszkednek a többi közé. Az alkotói szemléletmód (ön)reflexív-kritikus jellegét is hangsúlyoztam mint tipikus „thurzói" stílusjegyet. Írói alkatának és az őt körülvevő jelenségek ambivalenciájának a kölcsönhatása, az ebből fakadó feszültség és rövid ideig tartó feloldódás – ezeknek a hatásoknak a dinamikája képezi legtöbb műve alapját. A belső világ és a külső valóság konfliktusa számos írásában szerephez jut. Gondoljunk itt például a *Belváros és vidéke* finoman körvonalazott elmúlásöröklét antinómiájára.

A személyes emlékekből való építkezés fontosságát számos kritikus kiemeli. Ennek alapvető célja: a múlt és a jelen közötti folytonosság létrehozása és fenntartása. Az írói tevékenység tulajdonképpen az erre irányuló, soha nem szűnő kísérletek összessége.

Élményei és tapasztalatai átitatják műveit – hol nyíltabb, hol rejtettebb formában bukkannak fel az olvasó előtt. Egy alkotó ember esetében ez tulajdonképpen nem meglepő – Thurzó Gáborról szólva azonban mindenképpen ki kell emelnünk az (ön)életrajziság fokozott szerepét. Emellett pedig a vizuális (reálisan létező) és virtuális (múltbeli, illetve a szerző tudatában manifesztálódó jelenbeli) környezet összefüggéseit és egymással való kölcsönhatását.

Uralkodó jellemzője az ambivalencia – a visszahozhatatlan és mégis elevenen élő múlt, a rejtett és nyilvánvaló paralellizmusok, a biztonságot adó, de mégiscsak szilárd határok közé szorító belvárosi táj mind ennek megnyilvánulásai. Ezek mellé sorakozik fel apja és anyja alakja – titkokkal terhelt házaséletük, a négy gyerek számára éppenhogy sejlő ellentétek halmaza. Ezek a traumatizáló események, a felnövekvő ember természetes krízisei, majd később a háború és a forradalom bőséges alapanyagot szolgáltattak az írói munkának. Faragó Vilmos szavaival:[43] a rezervátum (illetve az ebben való létezés) volt az, aminek törvényszerűségeit, tradicionális struktúráit kutatta és felmutatta. Rezerválás, megőrzés – átmentés, testálás: Tarján Tamás az ennek lehetetlensége miatti fájdalmat is említi (a korábbiakban már megjelölt írásában).

Talán azért akart annyira híven emléket állítani ennek a letűnt világnak, mert tudta: az ő halálával egyik legavatottabb ismerője távozik el közülünk. Mondanivalója így válhatott egyetemes érvényűvé: jellemző magatartástípusok és egy tevékenység-központú, aktív életforma realisztikus igényű apoteózisává.

---

[41] *Uo.* 82.

[42] Thurzó Gábor, *Elégia egy férfiszabó halálára*, in: *Az utolsó kör*, 126–127.

[43] Faragó Vilmos, *Búcsú Thurzó Gábortól*, Élet és Irodalom, XXII. évf. 6. sz., 1979. febr. 10., 13.